

УДК 392.8(=161.2:477.4):638.16
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.02.346>

ЗВИЧАЙ ЧАСТУВАННЯ НОВОВИБРАНИМ МЕДОМ НА ПРАВОБЕРЕЖНОМУ ПОЛІССІ: ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ (за експедиційними матеріалами)

Алла ДМИТРЕНКО

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6125-8628>

кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності,
Волинський національний університет імені Лесі Українки;
наукова співробітниця,
Державний науковий центр захисту культурної спадщини
від техногенних катастроф,
проспект Волі, 13, 43025, м. Луцьк, Україна,
e-mail: dmytrenko.a@gmail.com

Мета статті — дослідити суть звичаю частування нововибраним медом, характерним для лісового бджільництва (бортного і колодного) та його стан у сьогоденні, у т. ч. у рамковому бджільництві. З'ясувати витoki названого звичаю і його коріння. *Об'єктом дослідження* є звичай частування нововибраним медом, характерним для різних форм бджільництва: лісового (бортництво і колодне) і домашнього (колодне і рамкове). *Предмет дослідження* — витoki і особливості звичаю частування нововибраним медом у лісовому і домашньому бджільництві та його етнокультурні паралелі; особливості частування дітей і дорослих; традиції і заборони, пов'язані із частуванням нововибраним медом біля бортного дерева і по дорозі додому; зв'язок звичаю частування нововибраним медом із частуванням сусідів, родичів іншою новиною. *Методологічну основу* дослідження склали принципи структурно-функціонального і системного підходів, використані методи описово-аналітичний і контекстологічного аналізу, збір польових етнографічних матеріалів проводився за авторськими запитальниками куштовим методом. **Ключові слова:** Правобережне Полісся, етнокультура, етнографічні експедиції, бджільництво, бортництво, вибирання меду/«глядіння бджіл», частування нововибраним медом, звичай «бонда».

Ключові слова: Правобережне Полісся, етнокультура, етнографічні експедиції, бджільництво, бортництво, вибирання меду/«глядіння бджіл», частування нововибраним медом, звичай «бонда».

Alla DMYTRENKO

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6125-8628>

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of Museum Studies,
Monument Studies and information and analytical activities,
Lesya Ukrainka Volyn National University;
Researcher, State Research Center for the Protection
of Cultural Heritage from Man-caused Disasters,
13 Voli Avenue, 43025, Lutsk, Ukraine,
e-mail: dmytrenko.a@gmail.com

THE CUSTOM OF TREATING PEOPLE WITH NEWLY HARVESTED HONEY IN RIGHT-BANK OF POLISSIA: TRADITIONS AND MODERNITY (based on expedition materials)

Based on the expedition materials collected during the historical and ethnographic expeditions of the State Scientific Center for the Protection of Cultural Heritage from Man-caused Disasters and the Department of Museum Studies, Monument Studies and Information and Analytical Activities of Lesya Ukrainka Volyn National University (2005—2023), the article highlights the traditions associated with honey selection in the Right-Bank Polissya of Ukraine.

The purpose of the article is to explore the essence of the custom of treating newly harvested honey, which is typical for forest beekeeping (board and log) and its current state, including in-frame beekeeping; find out the origins of this custom and its roots, to examine the essence of the term «bond» mentioned in the works of O. Serzhputovsky and M. Hrushevsky and to find out its origin. Analyze the peculiarities of treating newly collected honey in different villages of Right-Bank of Polissya. To note the existence of the custom of treating with novelty, especially caught fish, picked berries, fresh meat and lard, milk, etc. in different regions of Ukraine and its preservation to this day. *The object of the study* is the custom of treating people with newly harvested honey, which is characteristic of different forms of beekeeping: forest (beehive and log) and home (log and frame). *The subject of the research* is the origins and peculiarities of the custom of treating with newly harvested honey in forest and home beekeeping and its ethno-cultural parallels; peculiarities of treating children and adults; traditions and prohibitions related to treating with newly harvested honey near the beehive and on the way home; the connection of the custom of treating with newly harvested honey with treating neighbors and relatives with other news. *The methodological basis is laid* on the principles of structural-functional and systemic approaches, methods of descriptive-analytical and contextual analysis, collection of field ethnographic materials was carried out according to the author's questionnaires by the spray method.

Keywords: Right Bank of Polissia, ethnic culture, ethnographic expeditions, beekeeping, honey sampling/«bee watching», treating with newly collected honey, the custom of «bond».

Вступ. Велика війна показала, наскільки важливими є наші етнокультурні надбання. Недаремно, з лютого 2022 року Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України збільшився утричі — з 26 до 88 елементів, поповнившись за час війни на 62 елементи. Що це? Звісно, що усвідомлення тієї ролі етнокультурної спадщини, яку вона відіграє в системі національно-патріотичного виховання. І не тільки дітей та молоді, а й старшого покоління, яке упродовж десятиліть було, фактично, відрізане від знань про етнокультурну спадщину та не мало можливості здобувати їх. Значне місце в Національному переліку належать збереженим дотепер традиціям бджільництва. Ще 2018 року до Переліку було внесене «Бортництво» Рівненщини і Житомирщини (№ 11); 2022 року — «Бортництво Київської області» (№ 47), «Традиційне ремесло бджільництва у Сватівському районі Луганської області» (№ 70) [2]. В останні роки створюються музеї бджільництва, які активно включаються у систему культурного туризму. Музеї бджільництва є на Чернівеччині, Сумщині, а Музей бджільництва у с. Баїв Волинської області увійшов до туристичних магнітів Волині.

У нашій праці на основі експедиційних матеріалів, зібраних у ході історико-етнографічних експедицій Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф та кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки (2005—2023 рр.) досліджуються традиції, пов'язані із вибиранням меду на Правобережному Поліссі України.

Джерельну базу склали польові етнографічні матеріали, зібрані в ході історико-етнографічних експедицій, організованих Державним науковим центром захисту культурної спадщини від техногенних катастроф та кафедрою музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки (2005—2013, 2023 рр.) [2—12]. Звичай частування нововибраним медом згаданий у праці польського письменника Ю. Крашевського «Спогади Волині та Литви» [13]. Джерельну базу доповнюють публікації в мережі Інтернет [14—16].

Першим до дослідження звичаю частування нововибраним медом звернувся О. Сержпутовський,

який для його позначення вживає термін «бонда» [17]. Звичай частування нововибраним медом у с. Ново-Шепеличі Чорнобильського району на Київському Поліссі у 1934 році зафіксувала етнографиня Н. Заглада і назвала його пережитком первісних часів [18—19]. Звичай згадують і В. Гурков та С. Терьохін, трактуючи його як пережиток «мисливського побуту» [20, с. 62]. Досліджуючи походження терміну «бонда», до звичаю звертався М. Грушевський [21].

Методологічну основу дослідження склали принципи структурно-функціонального і системного підходів, використані методи описово-аналітичний і контекстологічного аналізу, збір польових етнографічних матеріалів проводився за авторськими запитувальниками куштовим методом.

Основна частина. Сучасне українське бджільництво має надзвичайно тривалу історію і бере початки з так званого «дикого бджільництва», яке полягало у пошуку первісними людьми меду диких бджіл, який відкладали у дуплах дерев і гніздах, створених у землі. Вважаємо, що цей етап у розвитку бджільництва, зважаючи на способи добування меду, краще віднести до збиральництва. Можемо припустити, що у справі збирання дикого меду вирізнялися певні умільці, які й забезпечували колектив цим соловодним продуктом.

Із розвитком суспільства і появою металевих знарядь праці збирання меду почало активно еволюціонувати у лісове бджільництво, суть якого зводилася вже не просто до вибирання меду, а в догляді за бджолами, які жили у лісових дуплах, пристосованих людиною для їх утримання — так звані справжні борти. Лісові бортні бджоли стали основними постачальниками меду людині. Саме такий стан бджільництва відображений в основному зводі законів Київської Русі «Руській правді», звідки ми дізнаємося про власність на бортних бджіл та про покарання за «бортні злочини» — видирання бджіл та «роззнаменування борти», тобто знищення «знамена» (знаку, тавра), що було своєрідною печаткою бортника, яке ставилось на бортне дерево і забезпечувало йому право володіння на дерево з борту. Наявність «бортного» законодавства пояснювалось важливістю бджолопродуктів, які були важливою статтею експорту Київської Русі, свідченням чому є літописні згадки про походи князів за «бортною даниною» [22, с. 135].

Згодом, коли лісові масиви почали активно переходити у приватну власність, данину за право користування бортними деревами платили уже власникам лісів. У ті часи «бортні землі» і дерева у ті часи згадуються майже в кожному документі на земельні володіння [23, с. 35—63]. Не тільки ліс, а й саме бортне дерево в той час належало приватному власнику, за винятком самої борті, власність на яку зберігалась у бортників, що засвідчено, до прикладу, «Литовським Статутом», згідно з правилами якого, борт з поваленого дерева згідно було вирізати і забрати, а решта деревини залишалась власнику лісу [24, с. 194]. Тогочасне бортне законодавство ретельно оберігало бортні дерева від знищення. В «Уставу сейму великого Берестейського», з приводу «надсилання князя Костянтина (Костянтина Івановича Острозького) на службу», перераховані покарання за шкоду бортництву, яку може нанести «рицтво»: за знищення бортного дерева — шибениця, а видирання бджіл — штраф у сумі півкопи грошей, у т. ч. і «князю гетьману» [14].

Бортним промислом займалися не всі члени громади, а лише окремі її представники, яким ця справа подобалася і «давалася в руки». І тепер знаємо, що не всі люди можуть утримувати бджіл — одні бояться їх, інші — їх укусів, третім таке заняття не до вподоби і обирають собі щось інше, а четверті, навіть проживаючи в місті і, здається, будучи зовсім позбавлені можливості займатися бджільництвом, заводять бджіл на родинних обійстях, купують житла, або ж орендують частину території в селах і навіть ставлять вулики, у т. ч. колодні, на дахах міських багатоповерхівок [16].

Сьогодні ми маємо великі можливості для придбання бджолопродуктів. А як же було в епоху середньовіччя, коли люди продовжували вести натуральне господарство? Невже вони залишались без меду і воску? А як же ж віками збережені звичаї використання меду для приготування ритуальних страв, або ж обрядових свічок? В ту епоху одні отримували мед у вигляді податків («бджолина десятина», «очкове», «медова данина», «ловчий мед») [22, с. 136], а основна маса населення — у вигляді частування нововибраним медом, частково збережений на Українському Поліссі дотепер.

У середині XIX ст. польський письменник Ю. Крашевський, який близько 20 років прожив у різних се-

лах Волині, часто бував у населених пунктах, де жили родичі його дружини, і був добре знайомий з етнокультурними надбанням мешканців Полісся, писав, що в цій місцевості існує давній звичай частувати зібраним медом кожного зустрічного [13, с. 79].

Наступну згадку про звичай частування нововибраним медом знаходимо у матеріалах Н. Заглади, зібраних 1934 року у виселеному сьогодні селі Новошепеличі Чорнобильського району. Дослідниця тоді записала наступне: «Серед старих дідів зберігався старий звичай, коли бере мед і як хто є близько, то кличе і роздає мед. Цього звичаю всі додержувались, скільки не буде людей всім повинен дати, буває, що додому мало що принесе. Коли побачуть, що пішов дід по мед, то діти, пастухи бувало так і снують, щоб їх побачив та меду дав» [18, с. 30; 19, с. 284—285].

Розповідаючи про цей «старий звичай», Н. Заграда покликається на статтю О. Сержпутовського «Бонда», наголошуючи на етнокультурних паралелях між частуванням новим медом і звичаєм «бонди» [17; 19, с. 285]. О. Сержпутовський так визначив суть «бонди»: «... звичай, який підтверджує припущення, що ... колись була спільність майна, що базувалася на родовому устрої. На всій території Полісся ... до останнього часу населення строго дотримується звичаю ділитися з найближчими сусідами і взагалі односілчанами усім, що набувають» [17, с. 149].

Звичай не оминув увагою і М. Грушевський, який намагався знайти коріння самого терміну «бонда». Вчений наголошував, що він характерний для звичаєвого права Великого князівства Литовського, де означав приватне майно невільників, що було результатом їхнього господарювання: «... слова бонда, звісного в старім праві В[еликого] кн[язівства] Литовського в значінні приватного майна невільників, так називаються подачки, якими наділяють сусідів або перехожих з господарського добутку (зарізаної худоби, вловленої риби, вирізаних стільників); автор бачить в нім пережиток давньої спільності роду» [21, с. 157].

Ю. Крашевський зазначав, що згадка про аналогічний звичай є в «Описі Литви» італійського письменника Енея Сильвіо, датованому XV століттям [13, с. 69]. На тому що термін «бонда» балтського, зокрема литовського, походження, наголошували й

інші дослідники. На литовську мову термін «бонда» перекладається як «облігація» (*obligacija*). Це дає можливість припустити, що у звичаю, чи ж тільки терміну «бонда» є і скандинавське коріння. Там поняття «бонд» вживається у двох значеннях: особисто вільні люди в середньовічній Скандинавії, які володіли успадкованою землею; в економіці — довгострокова облігація. Якщо ж виходити з того, що термін «бонда», як зазначає М. Грушевський, стосується приватного майна, як і облігація, то певні паралелі з давнього устрою народів можливі, адже мова йде про регулювання майнових відносин.

Ми вже зазначали, що Н. Загледа звернула увагу саме на звичай частування нововибраним медом, тобто своєрідної «подачки» (як пише М. Грушевський) із зібраного урожаю сусідам. О. Сержпутовський, розповідаючи про «бонду», також особливо увагу звернув на свіжовирізаний мед: «Особливо характерний такий факт. В лісі, неподалік від проїжджої дороги, селянин вирізує соти з вулика, поставленого на «одрі» — палатці, влаштованій на сосні. Дорогою проходять односельці. Селянин помітив їх, закричав і покликав до «одра». Ті підійшли і запитали, чи багатий взяток меду. Селянин поклав на кору, по кількості одосельчан, декілька шматків сотів і, за допомогою «лазива», опустив вниз для частування. При вирізуванні меду дають «бонду» усім, хто попадеться поблизу» [17, с. 152].

Н. Загледа (1930-ті рр.), як і О. Сержпутовський (поч. ХХ ст.), описуючи цей звичай, говорили про нього як про пережиток. Але в селах Правобережного Полісся він зберігається дотепер. І вже не як пережиток, а як традиція, коріння якої у давніх історичних епохах, коли людям, щоб вижити, потрібно було об'єднуватися і підтримувати один одного, що яскраво виразилося ще й у повсюдно поширеному звичаї толоки.

Звичай частування нововибраним медом, як ми вже говорили, зародився в первісні часи і транслювався з епохи в епохи. Найбільше свідчень про частування медом пов'язано із лісовим промислом — власне бортництвом і колодним бджільництвом, але в міру його скорочення поширився і на домашнє бджільництво, частково зберігшись до наших днів: «І до сьогоднішнього дня вгощаєм медом. Обезательно» (с. Рудня-Повчанська Лгн. Крст.) [3].

Але звичай стосується саме першого вибраного меду: «От я мед перший вибирала, я всім своїм таким сусідам порозносила меду. Кожного, кожного року несу» (с. Грицьки Дбр. Срн.) [12]. Опитані респонденти неодноразово повідомляли, що медом пригощали завжди: «Зроду частували! Зроду! Там сусіди в нас були і зроду, дід вибирав мед... От зроду, зроду... Ну, то це всі так роблять. А хіба його шкода?». Але водночас наголошували, що саме частували, давали скуштувати, але не роздавали мед: «Їсти — так. Роздавать — не. А поїсти, попробувати» (с. Сергіївка Ємлч. Звг.) [7].

Звичай частування знову зібраним медом багато хто розглядає переважно як неписаний «закон», якого неухильно дотримувалися. Внук бортника із с. Соломир (Зрч. Врс.), згадуючи свого діда-бджоляра, повідомив, що: «... а тоді такий був закон. Що єслі був вибраний мед, то ми і сусідив тудя он зове, і діти зове, і старих. Вже в його є мед, вин усім дає покоштувати» [8]; «Обезательно. Хто наравась (прийшов. — А. Д.). Такий закон» (с. Познань Ркт. Срн.) [11]; «...просто, таке в нас було заведеніє, шо єслі прийде чоловік до вулика, да ти глядиш, ти його должен угостить мьодом. Всьо» (с. Старе Село Стрс. Срн.) [11].

Як бачимо, термін «бонда» на нашому Поліссі не фіксується. Говорячи про звичай частування новиною, респонденти наголошували на тому, що то давній звичай, сформований у звичаєвому праві як певний «закон». Лише у с. Стрс (Ркт. Срн.) респондент, розповідаючи про звичай частування медом, вибраним із лісових бортей і колод, вжив термін «вотчина», «давали вотчину» [11]. Більш конкретно пояснити, щия таке вотчина, він не зміг. Але, зважаючи на те, що практично всі лісові борти і колоди, якими він на той час володів (2006 р.), перейшли йому в спадщину від дідів і батька, то мова йде про спадкову власність. Ми знаємо, що вотчина («отчина» — батьківська власність) є спадковою земельною власністю князівсько-боярської верхівки України в часи середньовіччя [25]. Виходячи з того, що термін зафіксований на Поліссі, можна припустити, що вотчиною називали спадкову власність не тільки князів і бояр, а й інших соціальних станів. В усякому разі, польові матеріали свідчать про це.

Про трансформацію звичаю свідчить те, що молоді пасічники вважають його не «законом», а рисою

характеру людини, її потребою зробити щось приємне людям, зазначаючи, що раніше це робили частіше, ніж тепер: *«Мені здається, що не обов'язково, а всеривно вгостить хочеться, просто людину. Так, колись більше такого звичаю було, приятного людям шось зробити. От так. Іде людина там даже, от подививса пчоли свої, глядів, як кажуть, і дав меду я попробував»* (с. Масевичі Ркт. Срн.) [11]. Тому якщо бджоляр людина хороша — частує, погана — ні: *«Як хто. Добриє люде, то кусочок дасть йому добрий да вриже меду, вон подякує. А є такіє, що не дають. То сьо таке»* (с. Борове Ркт. Срн.) [11].

Раніше новообрим медом пригощали сусідів, родичів, тих, хто був поруч, коли вибирали мед. Зважаючи на зміни у термінах глядіння бджіл, «аудиторія» тих, кому вдалося спробувати нововибраного меду збільшувалась. У ті часи, коли лісові вуллі були розміщені далеко від населених пунктів, поруч з бортною сосною могли опинитися хіба що лісові працівники і якісь випадкові прохожі. Тим більше, що традиційно бджіл гляділи восени — до Пречистої, Чесного Хреста, Покрови [26, с. 43—46], коли людей в лісі вже мало: *«Ну, там вже по ліси, так, вже моє времнє, то никого там. Тики, хто може ягоди бере. Отаке діло. То не годиться навіть і покидати. Мушиш дати (меду. — А. Д.)»* (с. Луко Влм. Врс.) [6].

Там, де борті і колоди стояли недалеко в лісі, біля хуторів, зустрічалися пастухи, жінки-ягідниці (восени збирали ягоди журавлини), грибники, ті, хто працював на своїх нивках: *«Да якже! Пастушок приїде, примерно, як мед вибирає, то хоч дасть кусочок»* (с. Бишляк Влм. Врс.) [6]; працюючі на полях біля лісу: *«Допустім, он там работає на полі своїм чи шо. Пчоли вибрав там, то взяв кусочок, там отризав і трошкі положив на хлеб і заніс да й дав»* (с. Березове Брзв. Срн.) [11].

Не обходили увагою і тих, що проходили мимо, їх теж обов'язково кликали до дерева і пригощали медом: *«...старіє люди кажуть, як глядиш пчоли на хвуйци, да йде жонка чи чоловік, альбо пастух, обізательно позви, дай йому меду. Погодуй медом»* [11]. Людину не можна було відпускати від вулика, не почастувавши: *«Але ж було таке, шо од вулля не должен пустіть, шо не попробовав хто-то меду, проходящий, якщо йде»* (с. Дроздинь Стрс. Срн.)

[11]. Недаремно на Поліссі, коли просили в Бога урожаю, то завжди згадували «проходящого», щоб вродило і на його долю: «і на проходящого долю», або ж «на всіх долю»: *«Колись, якщо, хай Бог родить і на всіх долю. Так само й з медом — на всіх долю»* (с. Миколаївка Ємч. Звг.) [7].

Зафіксовано деякі особливості частування медом біля бортного дерева («сосни»). У с. Велика Глумча (Ємч. Звг.) забороняли навіть дивитися на бортника, який вибирав мед на дереві. І тільки коли роботу було завершено і бджоляр злавив на землю, запрошував усіх почастуватися медом: *«А той, хто вибирає меду, шо не только діти і хтось чужих, з любих — чи старе, чи мале, шо не дивилос туди. Вибрав — погукає. Погукає навесьть встречного-поперечного»* [7].

Брати-бортники із с. Кам'яне (Ркт. Срн.) повідомили, що їхній дідусь-бортник забороняв їсти мед до того часу, поки не спуститься з дерева на землю, пояснюючи це тим, що коли їсти мед, то його в цей час кусатимуть бджоли: *«То кажуть не мона давать. То так дед мий розказував, як я прийду, ходів же з дедом гледеть, то як дед кіне там трохи меду і спустит, шо я не єв, покуди он не злез. А вже як злезе, то вже єш скоко хоч. Шоб його пчоли не кусалі. Да, як я їм мед, то вже там дєда пчоли кусають, єдят, кусають певно»; «... дід казав: Сохрани Бог есті той мед. Пока, як дед гледить, то його пчоли там вельми кусають»* [11].

Інші спадкові бортники, які на час опитування мали родові борті чи колодні вулики по лісах, наголошували на тому, що частувати нововибраним медом в лісі біля дерева, під час вибирання меду можна, особливо дітей, яких бортники часто брали з собою як помічників: *«Обично под деревом»* (с. Кочичине Ємч. Звг.) [7]; *«Діткам можна. Батько давав. Батько там мий робив. Ще міні тако, щоб комарні не кусали крепко, то ще даже накладе огник такий. Вин полєз туди, вирезав. До короба поклав і спускає міні сюди — єж мед»* (с. Лука Ємч. Звг.) [7]. Якщо мед вибирали поряд з поселенням, то діти, побачивши бортника на дереві, бігли до нього, щоб почастуватись медом, який на той час був єдиним солодким продуктом: *«Я знаю, діти бегали, то ми забежимо до улья, як мед вибирає який дядько, то вин кіне нам кусочок. З оттуда (зверху. — А. Д.). Кусок меду»* (с. Глинне Ркт. Срн.) [11]. А

от у с. (Михалин Брзн. Рвн.) намагалися не давати меду біля бортного дерева, адже вірили, що бджоли «крепко бжолы боятса очей людських» [4].

Усім, хто підійшов до дерева, окрім дітей, дозволяли їсти мед тільки тоді, коли бортник завершив глядіти бджіл: «... прийде під сосну, бо сосна називаємо мі <...>. То під сосну прийде чоловік і дивиться, глядіть. Беруть хліб, да погляділі, да й угощають вже, як хто прийде» (с. Вежиця Стрс. Срн.) [11]. Зважаючи на те, що свіжовирізаний мед витікає із сотів, тому, коли частували, завжди клали мед на шматок хліба, який лежав нарізаний на полотнині чи рушнику: «Беруть хліб, платочка, ножика і розстілають платка, хліб на платку, ножик і як хто прийде, риж і бери мед. Реж хліб і бери мед. — (А. Д. Не шкодував Ваш дід?) Не, такіє все були» (с. Блажове Ркт. Срн.) [11]. У с. Городище (Всцк. Срн.) мед клали не на хліб, а на шматок бересту: «А як діти бегуть, детки, то вже дід до усіх каже, — ходіте сюди. Да в корину березову <...> наложить кусочками, да й уже. Большинство робили з колод мед» [12]. До лісу брали ще й воду, так як після вживання меду «води охота піть» (с. Березова Ркт. Срн.) [11].

В окремих селах не просто частували усіх, хто приходив до дерева, а навіть запрошували прохожих, пастухів та ін. скуштувати нововибраного меду: «Вун залазіть, той хазяїн, на свой вулік, а я, допустім, буду йти тудою, чи корову пасти, вон оттуда кричить: Подожді, счас я тебе угощу. І вгощає, зразу вгощає. Мед і хліб. Хліба кусок» (с. Глинне Ркт. Срн.) [11]; «А якщо чоловік повз тобою, ти вибираєш мед, то позви да дай. <...> А то обізательно. Стариє люди кажуть, як глядіш пчоли на хвуйци, да йде жонка чи чоловік, альбо пастух, обізательно позви, дай йому меду. Погодуй медом. Хто приходів. Не знаю як хто, а мой дід казав, то вон глядіть, то спеціально позве: Ході! Да дасть меду наєстіса» (с. Дроздинь Стрс. Срн.) [11]. А тим, хто не підійшов до сосни, наприклад людям, які працювали на полі, бортники самі носили шматок меду на хлібі, щоб скуштували новини: «Допустім, он там работає, допустім на полі своїм, чи шо, пчоли вибрав, то взяв кусочок отризав і трошкі хлеба дав, положив на хліб і заніс да й дав» (с. Березове Брзн. Срн.) [11]. Вже будучи в поважному віці респондент із с. Великі Цепцевичі

(Ант. Врс.) згадував, як його в дитинстві частував медом сільський бортник: «Руман колісь, як, вун там, на хутори, жив, вин вибирал мед і зазвал, значить. <...> То вгощав мене медом. Корови пася там» [6]. Цікаво, що про діда Румана розповідав не один респондент у цьому селі.

Ще один аспект звичаю полягає в тому, що частують тих, хто чекає, доки бортник вибирає мед, коли ж випрошують, не дають. Інформацію про подібний випадок записано у с. Поляни (Брзн. Рвн.): «Батько мий розказував. Це було, коли йому було десь сімдесят років, <...> то він три зими <...> три зими у Поляни сюди ходив (в школу. — А. Д.). <...> То по дорози тут був ліс. І коли вони ходили, то восени пасічники добували цей мед. То він розказовав, шо каже, коли ми ходили, то ше просили цих пасічників, щоб вгощали медом. То тут колісь були борті. <...> То той, хто просив, напологав дуже, тому не давав.. А тому, хто мовчав... Я не просив, а були такі, шо просили самі. То він, коли вже злавив, то ось тобі дам, а вам не дам» [4].

Давньою традицією можна вважати частування нововибраним медом по дорозі від лісу додому. Саме такий варіант зафіксував Ю. Крашевський на Поліссі ще в першій половині ХІХ ст.: «Існує звичай, коли зібраним медом частують кожного стрічного, несуть його до двору і корчми в подарунок» [13, с. 69]. Про те, що частували медом навіть тих людей, що зустрічали в дорозі, наголошували й окремі респонденти: «В мене були пчоли за восьм кілометров од села. То я поеду лісопедом да наглядю, ведро, чи две, чи три. Да як хто на дорози стрине, то дам поєсти. <...> Ну аякже. Встрив чоловіка, да й не дасть йому, не вгостить, так не прилічно. Я не знаю, чи робили всі, а я то робив» (с. Єльне Ркт. Срн.) [11]; «То еду, — ти откуль ти єдеши? — Оттуда й оттуда. — Каже: Дай меду. — Одкрив, да бери» (с. Кам'яне Ркт. Срн.) [11]; «Буває, шо йдеш, по дорозі встренеш, тоже треба дасть» (с. Старе Село Стрс. Срн.) [11].

Подекуди вважають, що в перший день глядіння бджіл, нововибраний мед можна давати лише дітям, що було певним магічним прийомом. Вірячи в те, що подібне породжує подібне (імітативна магія) вважали, що як ростимуть діти, так зростатиме і бджолиний взток: «А дитей маленьких, щоб було рости.

Ну, як діти ростуть, щоб так і мед. Піднимався мед у хазяїна того. <...> Так, зразу ото, от як несете з лесу, дітям треба дати по чуть». Дорослим можна було давати мед лише за кілька днів після того, як вибрали, щоб не наврочили бджіл: «А старіє деди, як іншому, то зразу не дають, а вже через днів два-три мона дати. <...> Бо доросли, як тобі сказати, жирава людена. Завидющий» (с. Князівка Брзн. Рвн.) [4].

Бортники вважали обов'язком («законом») почастивати нововибраним медом сусідів, особливо дітей, родичів: «Як от вибирав, да було багато (меду. — А. Д.), то і суседам давав, і дітям давав, і своїм дітям давав» (с. Кочичине Ємч. Звг.) [7]; «Зроду частували! Зроду! Там сусіди в нас були і зроду, дід вибирав мед (то всім давав. — А. Д.). От зроду, зроду» (с. Сергіївка Ємч. Звг.) [7]; «А тоді такий був закон, що єслі був вибраний мед, то він і сусідів туду зове, і діти зове, і старих. Вже в його є мед, він усім дає покоштувати» (с. Соломир Зрч. Врс.) [8]. Свідчень того, що вибраним медом частували усіх, багато. Про це згадував кожен респондент поважного віку: «Аякже! Тож раз у кого немає і прийде та людина, що бачить, що вибираєш, то давали їсти. Давали. І так запрошували. От, як уже вибирають мед, то запрошували. Хлопці, дівчата, баби й чоловіки, приходьте за медом. Давали і з вощиною, давали вже й прочавляний мед, всякий давали» (с. Озеро Кнн. Врс.) [6]. Така ж традиція була характерна і для виселених сіл Чорнобильського Полісся: «...то в нас уся вулиця сходилась. У нас село — одна вулиця. Дід качає мед, то там діти все. Я ж був малий ще» (с. Ямпіль Івнк. Чрнб. з. в.) [27, с. 75; 5].

У багатьох селах медом традиційно пригощали під час осінніх «празників»: на Пречисту (8 вересня за н.-ю. к.), Чесного Хреста (14 вересня за н.-ю. к.), Покрову (1 жовтня за н.-ю. к.) та ін.: «На Звиженне село є Вежиці. <...> В нас пристольний, в нас Покрова. <...> Пречиста в Бережках. <...> Ілья в Залужжі» (с. Великі Озера Дбр. Срн.) [12]. Саме ці дні були своєрідними маркерами і для «глядіння» лісових бджіл, яке здійснювали лише один раз в році: «У нас у престольне свято Дмитро. Ми <...> всіх людей медом угощаємо. Дітвореча до нас заходить, то частуєм» (с. Осни Лгн. Крст.) [3]. У ці

дні традиційно їздили до родичів по сусідніх селах, де обов'язково частували медом: «Приєжжаєш до родичів. — Добрий день! — Добрий день. Сядайте медку попробуйте» [12].

Респондентки із с. Залав'я (Ркт. Срн.) (1930-хр. н.) розповідали про сільського дідуся Єгора Цюлковського, який завжди частував медом дітей, а на свята — родичів і односельців. Можливо, за його таку жертвність, Бог дарував йому довголіття: «В нас однецький був, то такий каліка, зродимого, дочечко. То вон, така жень у його, то вон, дочечко, вулле мав все, то геть усіх диток скліче, щоб дати, що вибирає мед, — ходеть, ходеть, дитки, ходеть, я мед вибрав! — І всім поделіт, всім поделіт. В нас однецький був, то такий каліка, зродимого, дочечко. То вон, така жень у його, все, то вон, дочечко, вулле мав, все, то геть усіх диток скліче. <...> На хлеб. — Дітки, мо хто може багато їсти, то не їште. Ше прибежите завтра або ввечері. Так такого шкриля так одриже і кусочок хлеба і оцьо, — єште, диточки. <...> Доцю, он вельми займавса <...>. Яки празник, яке шо, вже вибере осинню, то хай там і шо, приносить у село да всім дає. І родичам, і прийде до магазіна да сяде, да принесе. Такіє лазбені є, такі коліс були. <...> І в той лазбені накладе в таку миску <...> і всім вділіть. <...> Девяносто жив. Девяносто років» [11].

За частування медом прийнято було дякувати господарям. Словесні формули включали побажання, щоб бджоли роїлися, сідали на пасіці і носили багато меду: «Дякують треба. Дай, Боже, щоб тобі пчоли багато меду носілі, да й на той рік нас вгощали. Люди просять в Бога, щоб багато було меду. Шоб пчоли роділія й плоділіся. Кажуть. Приказивають» (с. Городище Вєцк. Срн.) [12]; «Шоб садісісь пчоли» (с. Шахи Дбр. Срн.) [12]; «Шоб пчоли роїліса. Так казали» (с. Соломир Зрч. Врс.) [8]; «А тие дякують, щоб вони (бджоли. — А. Д.) вам родили» (с. Кривотин Ємч. Звг.) [7]; «Дай, Боже, щоб вам веліся да тако» [7]; «Ну як? Шоб був мед, шоб коли не зайді, да шоб був, шоб пчоли веліса. Шоб був пасечник завзятий до їх. Ну таке» (с. Велика Глумча Ємч. Звг.) [7].

Навіть, звичайне слова «дякую» вважалося благословенним для бджіл і медяра: «Частувались усі. Примерно, як я тоді вибирав, вельми сильно, взяточний рок був. <...> Меду було багато. Там пас-

тухи пасли. Угоостили всех до схочу, скільки вони хотели, то єли. То шчитається, як благородне дело. Якишо ти когось угостив, значить, тебе сказав спасибо. Цу вже душевно, вин, тобі пожелав добра» (с. Хотин Брзн. Рвн.) [4].

Як бачимо, мотивація звичаю очевидна — більшість респондентів переконані, що частування нововибраним медом сприяє гарному розвитку бджолиних сімей і урожаю меду: «Я взагалі чула, що треба ділитися, частувати, то будуть бджоли водитися» (с. Пнівне К-К К-К) [9]; «Шоб велся пчоли. Шоб мед водився» (с. Нуїно К-К К-К) [9]; «Шоб пчоли роїлися. Да, так казали» (с. Соломир Зрчн. Врс.) [8]; «А вин (бджоляр. — А. Д.) каже, треба давати, шоб пчоли веліся» (с. Рудня Іванківська Ємч. Звг.) [7]. Навіть ті респонденти, які не знають мотивації звичаю, відповідають: «А мо, то шоб пчоли веліся, чи шоб мед носився, чи Бог є знає. <...> Вже це я не знаю. <...> Шоб сядали пчоли. Шоб носили мед» (с. Кочичине Ємч. Звг.) [7]; «Ну, не знаю. Мусить, то шоб мед, шоб пчоли веліся. Господь його знає. То мед, кажуть, треба давати» (с. Річиця Збрд. Квл.) [9]. Таку ж мотивацію звичаю відзначав і Ю. Крашевський, який писав: «...вірять, що таке частування Божим даром вийде їм на добро і примножить його» [13, с. 69]. Вважали, що у тих медярів, які не почакували медом, наступного року не буде взятку: «Чув таке. Єслі вон дасть, поділиться із пастушками, чи хто там є <...>. Хто проходящий є. Поділиться. Йому врожай на другий рік буде сильнейший. Таке балакали. А якишо вон не дасть, то йому врожаю не буде. Таке люде балакали» (с. Вітковичі Брзн. Рвн.) [4].

Окремі респонденти розповіли навіть про «покарання», яке чекає тих, хто не дотримався традиції, наголошуючи, що бджоли не тільки не вестимуться, а й взагалі підуть з вулика: «Бо як не даси, то бджоли підуть з улья» (с. Морочне Зрч. Врс.) [8]. У с. Томашгород (Ркт. Срн.) вірили, коли не коли частувати медом, то під час його вибирання з бортей і колод буде багато «мерців», тобто мертвих бджіл: «Обов'язково! Хто йде по дорозі, всегда говорить, — зайти сюда і покуштуй меду. Біля дерева, да. <...> Обично медом угощали. <...> якишо дівишся, береш мед, і люди йдуть, то обізательно запрошуєш, — іди покуштуй меду. Обич-

но ранче, я знаю, говорили, шо якишо пчоли вибіраєш, то багато погібає. То значить, таяк бі мерці оці, знаєте, вроді не угощав. Колись» (с. Томашгород Ркт. Срн.) [11].

У с. Річиця (Зрчн. Врс.) вважали, що коли щойно завів пасіку, то для того, щоб бджоли веліся, потрібно роздати людям весь вперше вибраний мед: «О! То то в мене так сваха тая. <...> от як він (зять. — А. Д.) завів тії вулики першії, то вона каже, як вин вибрав той мед, треба всеї роздати людям. То вибрав той зять уже і вин попривозив нам по банци трохлітровії — это сестри, братови і вже теци. <...> каже, першій мед треба оддати людям. То будуть пчоли вестиса» (с. Вітковичі Брзн. Рвн.) [4].

Окремі респонденти пояснюють існуючий звичай тим, що треба ділитися медом, бо не в кожного він є: «І сусідам занести треба. Бо в того нема, в того є. Таке» (с. Луко Влм. Врс.) [6]; «Не в всіх же воно є» (с. Сергіївка Ємч. Звг.) [7]. Саме так трактували звичай і в селах Чорнобильського Полісся: «Мой покойний дід, як вибирає мед, в нас там сусєдов було багато, бо ми так, хуторець був, дак дід ложить воск, з воском мед, сталника і там в кого скілько души — там п'ять, чи чотири, чи три — кожному по кусочку на тарилочку і я носила по хатах... Ну, бо це мед, я знаю, всі казали, шо це треба делиться... А мед, дак по, по всіх сусідах однесеш. Меду ж в каждого нема». У с. Рудня-Вересня (Івнк. Чрнб. з. в.) по сусідах нововибраний мед носили діти [27, с. 75; 5]. Інші респонденти пояснювали існуючий звичай бідністю людей: «Ну канешно давав. І вони саміє сусєдам да родні порозносят. Таке воно було модне, сказала б я. Ну, бедніє люди були, то дилились» (с. Бовсуни Лгн. Крст.) [3].

Сьогодні, звісно, ситуація змінилася, що обумовлено кількома причинами. В першу чергу, змінилась форма ведення бджільництва — з лісового воно стало домашнім. По-друге, у зв'язку з поширенням рамкових вуликів, мед вибирають кілька разів на рік, що не робить це якоюсь значною подією. Істотні зміни відбулись і в матеріальному становищі людей, які ставали все більш незалежними один від одного. А колись, як стверджують респонденти, сусіди жили дружно, «Всякою всячиною (ділилися. — А. Д.), сусід з сусідом мусив дружньо

жити» (с. Стобихва К-К К-К) [2; 28, с. 28]. Підвищення добробуту змінило ставлення сусідів один до одного. Але й сьогодні традиція ділитись новою, особливо тим, що є не в усіх сусідів, а мед є саме таким продуктом, збереглася, звісно ж, не в такому обсязі. Окремі респонденти молодого віку знають і про основну мотивацію звичаю: «*Да, щоб бджоли роїлися. Я й зараз нікому його не жалію <...>. Нехай справді рояться бджоли*» (с. Велимче Влмч. Квл.) [9]; «*Я, як вибираю, то я завжди пооддаю. Ше й баба повиносить. І людям, І под двир виходять*» (с. Озеро Кнн. Врс.) [6]; «*От ми вибираєм тоже мед, то ми по всіх сусідах розносимо потроху. Всім сусідам даєм по баночці*» (с. Осова Дбр. Срн.) [6].

Для багатьох сучасних пасічників важливою мотивацією до того, щоб почастувати медом сусідів є те, що життя поруч з бджолами приносить певні незручності. Про таких говорять: «*Біля меду ходить і пальця не встромить*» (с. Березники Ємч. Звг.) [7]. Тому, щоб компенсувати незручності, пасічники частують сусідів медом: «*Качаєш мед, так нада сусідови занесте. Взяв пув-літри меду, векачали, — щоб бджола не вкусела. Ну, й поніс я сусідови мед. Налев пув-літрову банку. По-сусідству, треба ж занесте*» (с. Хотешів К-К К-К) [9]. Іноді можна почути про те, що сусідів частують медом не всі бджолярі: «*Родичам, то таке діло, а сусідам, як смотря який сусід*» (с. Великі Озера Дбр. Срн.) [21]; «*В нас такого не було. Вон собі вибрав свій мед, то чи продає, чи шось робить, да й таке діло*» (с. Більчаки Брзн. Рвн.) [4]. Але й сьогодні є пасічники, які ніколи не продавали меду: «*Продавать не продавали ніколи. А отаке, так як для своїх <...>. Як і чужи зверталися, шо там треба на лікування, чи на шось, то ніколи і грошей не брали, ніколи. Ніколи не брали. Треба, значить треба*» (с. Михайлівка Брзн. Рвн.) [4].

Бджолярі ділились не тільки нововибраним медом, а й упродовж року «закривали» потреби родичів і земляків у продуктах бджільництва. Меду намагались занести родичам і сусідам на свята, особливо на Спаса, коли в церквах освячували мед: «*Я на Спаса беру банок сем-восем в сумку і одной суседець, другой, третій, четвертой — всім порозношу*» (с. Михайлівка Крст. Крст.) [10]; «*Мій батько мав вулики, він постійно мед на Спаса. То він піде по-*

глядить і то треба всім роздати, бо треба посвятити всім мед» (с. Сварицевичі Дбр. Срн.) [12]; «*Да одо Спас, то родні по чуть дадут*» (с. Бовсуни Лгн. Крст.) [3]. Мед давали на Різдво до куті і на Великдень, де до великоднього кошика ставили мед: «*От у мене мед. То я вам скажу по правди, по чесному, я нікому не жалів. Приходили і на Різдво. <...> І на Паску приходили*» (с. Острівськ Зрчн. Врс.) [8].

А от давати мед для хворого було не дуже доброю ознакою, боялися, що пропадуть бджоли: «*Як є в хазяїна мед, і прийде от слабое, коб то меду <...>, хазяїн не хоче дати для слабого. Бо пчолам шкодить. Недобре на пчоли*» (с. Стобизва К-К К-К) [1], але окремі медярі все ж давали мед і хворим, особливо дітям: «*Антон! Там дитя простудилося. Дай стопочку меду. — Ну, на. Бог з тобою. Банку возьму, в стопочку наллю*» (с. Острівськ Зрчн. Врс.) [8]. А от на весілля, для вітання наречених, мед давали з радістю: «*А як весілле, <...> прийде хазяїн, — дай меду, — треба ж вітати, взавтра весілля, то хазяїн одразу даст, без розговорів. <...> Сам принесе. І без грошей, без нічого. То вже будуть вестися пчоли, і меду буде багато*» (с. Стобизва К-К К-К) [1]. Медом частували жінок, які збирались гуртами в період ярдиння «*От зимою, в основном, як жинки ото прядуть, льон, коноплі, сіяли, бо сами себе одивали. То в нас всігда повна хата вдень жинок*» (с. Борова Зрчн. Врс.) [8].

Стаканчик меду носили усім рідним і сусідам на «Діди» — поминання померлих, коли обов'язковим було приготування поминального колива: «*Вот перед Трійцею є Діди, тепер перед Паскою. І осенню є. (А нащо мед на Діди? — А. Д.) Ну ете ж колево. Да вже ж Діди то ми так робили: накришимо хлеба до сахара, кінемо меду да влєм тепленької води да по три рази ето колева треба, три рази черпати*» (с. Літвиця Дбр. Срн.) [12]. Докладний опис звичаю дарування меду на Діди записаний у с. Люхча (Срн. Срн.): «*(А. Д. У вас носили колись мед у стаканчику на Діди?). В кого був, то родним давали. Чи батьку, матери, чи там дочці. Як в батька є пчолі, то вже точно дає. То вже несуть там дочці. Як батько пчоляр, то він усіх дітей угощає. А як із дітей хтось там має, у когось є пчоли, то рідні (несуть. — А. Д.). Іно-*

ді бджолярі говорять, що вони так часто давали усім мед, що «роздали його» і тепер бджоли не ведуться: «І от вам кажу, що давав, давав, давав. А мні, ба-тюшка сказав, що ви оддали їх. Да» (с. Остівськ Зрчн. Врс.) [8]. Щоб цього не трапилось, за принесений на Діди мед давали хліб. Родичі могли покласти лише шматочок, щоб не повертати стаканчик порожнім: «Принесут меду, а в стаканчик кладеш кусочок хліба. <...> Мені сваха приносила мед. То я мед викидаю із стаканчика, а в стаканчик кладу кусочок хліба». Якщо ж мед принесли сусідам, то ті мали дати цілу паляничку: «Вже колись так: дадут меду, скіко там його вже принесут, а назад треба такуво паляничку хліба <...> Порожнього стаканчика не давали. Давати, щоб він був повненький всігди. Колись понімали все». Мотивація звичаю зрозуміла — «щоб пчоли веліса» [12].

Звичай частування новиною побутував не тільки у бджільницькому промислі, а й в інших галузях. Колись частували грушами, яблуками, які були на не кожному обійсті: «Дає і груши» (с. Залав'я Рктн. Рктн.) [11]. Не тільки на Поліссі, а й в інших регіонах України дотепер залишається традицією почастувати родичів і сусідів «свіжиною», тобто свіжою свининою чи телятиною. В посудину, в якій принесли частунок, потрібно покласти крайчик хліба. Не мили і не віддавали порожнім молочного посуду — клали шматочок хліба, дрібку солі, що мало захистити корову від усього поганого. На Київському Поліссі вірили, «якщо жінка носитиме молоко вдові чи бідній людині безоплатно і та людина взамін даватиме хліб та сіль — в корови, яка тим даром почастується, жодна відьма не зможе відібрати молоко» [15]. Сусідам старшого віку приносять зібрані ягоди та гриби, спійману рибу: «Вже вечором, пізно, в два часа, може, в три — стукають. — Шо, хто такий? — Я! Открій но, Олено! Нано тобі, Яцу-чик спрацював. Баба Ляшиха ж любить ребу, то я тут кену. Або ми там сіно робимо а він човном іде, то — нате но пара хвостив! І кине. Ділили-ся. Понімаєте шо, бо казали, шо то не буде вестися, не буде вдачі, якщо не розділитися з ближнім» (с. Стобихва К-К К-К) [2].

У даній традиції бачимо відголоски давнього родового устрою, де весь добуток був спільним. Це об'єднує Україну від Карпат до Донецька і Луганська. Адже така традиція існувала в усіх регіонах

України, що підтверджують численні коментарі до однієї з публікацій. Мешканка Херсонщини написала: «Херсонщина теж з такими ж традиціями. <...> Я завжди дивувалася, як так можна роздати пів кабана? А мама говорила: Так треба, дитинко, нехай у кожного буде свіженьке м'ясце. А потім сусіди кололи свиню і також роздавали, і так увесь сезон у кожного була свіжина!»; «В моєму дитинстві в Авдіївці <...> в приватному секторі доволі родило в садках <...>. І сусіди пригощали один одного. І на свята теж — сусідка приносить холодець...» [15]. Ще одним підтвердженням давньої традиції може бути взаємодопомога українців у час Великої війни, коли люди в селах віддають чи не всі свої заготовки, залишаючись навіть без посуду для консервації на наступний рік. Пасічники дають мед на фронт і віск на виготовлення окопних свічок, щоб підтримати наших захисників: «Був мороз і солдати в окопах мерзли, то я 20 кілограм воску дав. То мені прислали подяку, написали, що спасіба за спасеніє, шо помогли бойцям, за добро» (с. Михайлівка Крст. Крст.) [10].

Висновки. У результаті проведеного дослідження підтверджено, що витоки звичаю частування нововибраним медом, як і традиція ділитися добутих (ягоди, риба) та всякою новиною, у первісному (мисливському) суспільстві, коли кожен член колективу мав право на певну частину дичини. Підтвердженням висловленої думки може бути звичай цейлонських веддів, які знайдений у горах мед ділили порівну між усіма членами колективу [3, с. 62].

Доведено, що звичай частування нововибраним медом найбільш характерний саме для лісового бджільництва — бортництва і колодного бджільництва. З масовим поширенням домашнього бджільництва звичай поступово зникає і трансформується переважно у частування вибраним медом сусідів і родичів. Однак це відбувається не тільки раз в рік, а щоразу, коли вибраний мед.

З'ясовано, що були певні особливості у частуванні нововибраним лісовим (бортним) медом. В одних випадках бортник дозволяв їсти мед одразу ж, як він був вибраний, а в інших забороняв вживати мед, доки завершував роботу на дереві. В таких випадках казали, що бджоли сильно кусатимуть. Лісовим медом частували усіх, хто був чи проходив мимо, але в першу чергу дітей. Ця традиція збереглась і в рам-

ковому бджільництві. Неоднозначне ставлення до частування нововибраним медом по дорозі від лісу додому, хоча джерела першої половини ХІХ ст. підтверджують його.

Показано, що медом ділилися і упродовж року. Його давали родичам і сусідам для освячення в церкві (на Спаса і Великдень), на весілля — для вітання молодих, рідше на лікування, адже боялися, що пропадуть бджоли. Обов'язково ділилися медом з родичами і сусідами на Діди, коли поминали померлих родичів.

З'ясовано, що за мед потрібно було обов'язково дякувати. Добрим було вже саме «дякую», але були й певні словесні формули, які містили побажання, щоб бджоли сідали, роїлися, робили, велися, а пасічник мав охоту до бджолярської справи. Розглянуто мотивацію звичаю — хороші медозбори і добрий розвиток бджолиних родин. Вважали, що в тих бджолярів, які не дотрималися традиції, бджоли можуть піти з пасіки або ж у вулях буде багато «мерців» (мертвих бджіл).

Проаналізовано поширеність звичаю ділення новиною і на інші галузі господарювання, як то: збиральництво (ягоди, гриби), рибальство (риба), тваринництво (молоко, сало і м'ясо), садівництво (ягоди, фрукти) та ін., а в останні десятиліття — і на святкові страви, певні кулінарні вироби та ін. Доведено, що традиція частувати сусідів і родичів новиною характерна для всіх регіонів України із заходу на схід і з півночі на південь.

Доведено, що звичай частування новообраним медом відомий практично на всій території Правобережного Полісся. Будучи найбільш характерним для періоду лісового бджільництва, в деяких місцевостях частково зберігається й дотепер. Респонденти переконані, що медом, як даром природи, потрібно ділитися, що сприяє гарному розвитку бджіл та успішному веденню промислу і добросусідським відносинам.

Скорочення:

Ант. Врс. — Антонівська ТГ Вараського р-ну Рівненської обл.

Брзв. Срн. — Березівська ТГ Сарненського р-ну Рівненської обл.

Брзн Рвн. — Березнівська ТГ Рівненського р-ну Рівненської обл.

Влмч. Квл. — Велимчанська ТГ Ковельського р-ну Волинської обл.

Влзм. Врс. — Володимирецька ТГ Вараського р-ну Рівненської обл.

Всцк. Срн. — Висоцька ТГ Сарненського р-ну Рівненської обл.

Дбр. Срн. — Дубровицька ТГ Сарненського р-ну Рівненської обл.

Ємлч. Звг. — Ємільчинська ТГ Новоград-Волинського (тепер — Звягельського) р-ну Житомирської обл.

Збрд. Квл. — Забродівська ТГ Ковельського р-ну Волинської обл.

Зрч. Врс. — Заріченська ТГ Вараського р-ну Рівненської обл.

Івнк. Чрнб. з. в. — Іванківський (до 1986 р. — Чорнобильський) р-н Київської обл., Чорнобильська зона відчуження; записано від переселенців у Васильківському районі.

К-К К-К — Камінь-Каширська ТГ Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.

Кнн. Врс. — Каноницька ТГ Вараського р-ну Рівненської обл.

Крст. Крст.

Лгн. Крст. — Лугинська ТГ Коростенського р-ну Житомирської обл.

Ркт. Срн. — Рокитнівська ТГ Сарненського р-ну Рівненської обл.

Смр. Квл. — Самарівська ТГ Ковельського р-ну Волинської обл.

Срн. Срн. — Сарненська ТГ Сарненського р-ну Рівненської обл.

Стрс. Срн. — Старосільська ТГ Сарненського р-ну Рівненської обл.

1. *Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України*. 2024. URL: <https://ucss.org.ua/natsionalnyj-reiestr-obiektiv/> (дата звернення 15.01.2024).
2. *Архів Музею етнографії Волині та Полісся при Волинському національному університеті імені Лесі Українки*. Ф. Польова етнографічна практика «Стобихва-2010», записано А. Дмитренко (Камінь-Каширський р-н Волинської обл.).
3. *Музей-архів Народної культури Українського Полісся Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі — МАНКУП ДНЦЗКСТК)*. Ф. Лугини-2005, записано А. Дмитренко (Лугинський, Коростенський і Овруцький р-ни Житомирської обл.).

4. МАНКУП ДНЦЗКСТК. Ф. Березне-2013, записано А. Дмитренко (Березнівський, Костопільський, Сарненський р-ни Рівненської обл.).
5. МАНКУП ДНЦЗКСТК. Ф. Володарка-2012, записано А. Дмитренко (Володарський і Васильківський р-ни Київської обл.).
6. МАНКУП ДНЦЗКСТК. Ф. Володимирець-2009, записано А. Дмитренко (Володимирецький і Дубровицький р-ни Рівненської обл.).
7. МАНКУП ДНЦЗКСТК. Ф. Ємільчине-2011, записано А. Дмитренко (Ємільчинський і Новоград-Волинський р-ни Житомирської обл.).
8. МАНКУП ДНЦЗКСТК. Ф. Зарічне-2010, записано А. Дмитренко (Заріченський і Дубровицький р-ни Рівненської обл.).
9. МАНКУП ДНЦЗКСТК. Ф. Камінь-Каширський-2012, записано А. Дмитренко (Камінь-Каширський і Ратнівський р-ни Волинської обл.).
10. МАНКУП ДНЦЗКСТК. Ф. Коростень-2023, записано А. Дмитренко (Коростенський р-н Житомирської обл.).
11. МАНКУП ДНЦЗКСТК. Ф. Рокитне-2006, записано А. Дмитренко (Рокитнівський р-н Рівненської обл.).
12. МАНКУП ДНЦЗКСТК. Ф. Сарни-2008, записано А. Дмитренко (Сарненський і Дубровицький р-ни Рівненської обл.).
13. Kraszewski J.I. Wspomnienia Wolynia, Polesia i Litwy. Warszawa, 1985. 384 s.: il.
14. Нагорнюк О. «А лезив щоб з собою не брали».... 2021. URL: https://www.facebook.com/groups/3611621675-57946/posts/1634581296882687/?pairv=0&eav=AfaRVpje8EJTBngcLYzAl-CRaSef20pkABpyz675Jd1pZTyYuJlQbkMDSGA6OHDA5c&_rdi (дата звернення 18.09.2023).
15. «Слоїк не може вернутися порожнім». 2022. URL: <https://www.facebook.com/2041948802716032/photos/a.2041958099381769/3340713566172876/?type=3> (дата звернення 10.11.2023).
16. Шевчук Б. Вулики на даху багатоповерхівки в Луцьку: історія бджолярства. 2023. URL: <https://sus-pilne.media/241382-vuliki-na-dahu-bagatopoverhivki-v-lucku-istoria-bdzolarstva/> (дата звернення 16.02.2024).
17. Сержпутовский А. Очерки Белоруссии. Бонда. Живая старина. 1907. Вып. 3—4. С. 149—152.
18. Заглада Н. Етнографічна експедиція на Полісся. 1934 рік. Родовід. 1992. Число 4. С. 26—31.
19. Заглада Н. Матеріали з етнографічних досліджень в Чорноб[ильському] районі на Поліссі 1934 р. Матеріали з української етнології. Київ, 2017. С. 256—285.
20. Гурков В., Терехин С. Занятие издревле благородное. Минск, 1987. 136 с.: ил.
21. Грушевський М. Твори: у 50-ти т. Т. 16. Львів: Світ, 2012. XXII с. + 249 с.
22. Дмитренко А. Традиційні чоловічі промисли: бджільництво. Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження: у 5 т. Т. 4: Зрілість. Чоловіки. Чоловіча субкультура. Наук. ред. М. Гримич. Київ: Дуліби, 2013. С. 135—159.
23. Українські грамоти XV ст. Підготовка тексту, вступна стаття і коментарі В.М. Русанівського. Київ, 1965. 164 с.
24. Статут Великого княжества Литовского 1529 года. Минск, 1960. 253 с.
25. Котляр М.Ф. Вотчина. Енциклопедія історії України. Т. 1: А—В. Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України; Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2003. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Votchyna (дата звернення 22.10.2024).
26. Дмитренко А. Бортництво як елемент нематеріальної культурної спадщини України: звичай «глядіти бджіл» (за польовими матеріалами). Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство та філософські науки». Вип. 33. Харків, 2022. С. 39—53. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2021-33-05>
27. Дмитренко А. Бортництво Київського Полісся. Бортництво Полісся. Київ: Мистецтво, 2020. С. 68—85.
28. Дмитренко А. Стобихва: виселене село в джерелах усної історії. Краєзнавство. 2019. № 4 (109). С. 15—32.

REFERENCES

- (2024). *National list of elements of intangible cultural heritage of Ukraine*. Retrieved from: <https://uccs.org.ua/natsionalnyj-reiestr-objektiv/> (application date 15.01.2024) [in Ukrainian].
- Archives of the Museum of Ethnography of Volyn and Polissia at Lesya Ukrainka Volyn National University*. F. Field ethnographic practice «Stobikhva-2010» (Kamin-Kashyrskyy districts of Volyn region) [in Ukrainian].
- Museum-Archive of Folk Culture of Ukrainian Polissya of the State Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Man-Made Disasters (hereinafter — MANKUP DNCZKSTK)*. F. Luhynyi-2005 (Luhyny, Ovruch and Korosten districts of Zhytomyr region) [in Ukrainian].
- MANKUP DNTSZKSTK. F. Zarichne-2010 (Zarichne and Dubrovysia districts of Rivne region) [in Ukrainian].
- MANKUP DNTSZKSTK. F. Yemilchyn-2011 (Yemilchyn and Novohrad-Volynskyy districts of Zhytomyr region) [in Ukrainian].
- MANKUP DNTSZKSTK. F. Sarny-2008 (Sarny and Dubrovysia districts of Rivne region) [in Ukrainian].
- MANKUP DNTSZKSTK. F. Vladimirets-2009 (Volodymyrets and Dubrovysia districts of Rivne region) [in Ukrainian].

- MANKUP DNTSZKSTK. F. Volodarka-2012 (Volodarsky and Vasylykivsky districts of Kyiv region) [in Ukrainian].
- MANKUP DNTSZKSTK. F. Berezne-2013 (Bereznivsky, Kostopilsky, Sarny districts of Rivne region) [in Ukrainian].
- MANKUP DNTSZKSTK. F. Kamin-Kashirsky-2012 (Kamin-Kashirsky and Ratnivsky districts of Volyn region) [in Ukrainian].
- MANKUP DNCzZKSTK. F. Korosten'-2023 (Korosten-skyj districts of Zhytomyr region).
- MANKUP DNTSZKSTK. F. Rokytne-2006 (Rokytne district of Rivne region) [in Ukrainian].
- Kraszewski, J.I. (1985). *Memories of Wolyń, Polesie and Lithuania*. Warszawa [in Polish].
- (2021). Nagornyuk, O. «And don't take an lezev with you»... Retrieved from: https://www.facebook.com/groups/361162167557946/posts/1634581296882687/?p_aipv=0&eav=AfaRVpje8EJT6ngcLYzAl-CRaSef20p-kABpyz675Jd1pZTyYuJlQbkMDSGA6OHDAs5c&_rdr (application date 18.09.2023) [in Ukrainian].
- (2023). «The jar cannot return empty». Retrieved from: <https://www.facebook.com/2041948802716032/photos/a.2041958099381769/3340713566172876/?type=3> (application date 10.11.2023) [in Ukrainian].
- (2023). Shevchuk, B. *Beehives on the roof of a multi-storey building in Lutsk: the history of beekeeping*. Retrieved from: <https://susilne.media/241382-vuliki-na-dahu-bagatopoverhivki-v-lucku-istoria-bdzolarstva/> (access date 16.01.2024).
- Serzhputovsky, A. (1907). Essays on Belarus. Bond. *Living antiquity* (Issue 3—4, pp. 149—152) [in Russian].
- Zaglada, N. (2017). Ethnographic expedition to Polissia. 1934 year. *Pedigree*, 4, 26—31 [in Ukrainian].
- Zaglada, N. (2017). Materials from ethnographic research in the Chernobyl district of Polissia in 1934. *Materials from Ukrainian ethnology* (Pp. 256—285). Kyiv [in Ukrainian].
- Gurkov, V., & Terekhin, S. (1987). *A noble occupation since ancient times*. Minsk [in Russian].
- Hrushevskiy, M. (2012). *Works: in 50 vol.* (Vol. 16). Lviv: Svit [in Ukrainian].
- Dmytrenko, A., & Hrymych, M. (Ed.). (2013). Traditional men's occupations: beekeeping. *Folk culture of Ukrainians: human life cycle: historical and ethnological research: in 5 vol.: Maturity. Men Male subculture* (Vol. 4, pp. 135—159). Kyiv: Dulyby [in Ukrainian].
- Rusanivskiy, V.M. (Ed.). (1965). *Ukrainian charters of the 15th century*. Kyiv [in Ukrainian].
- (1960). *Statute of the Grand Duchy of Lithuania in 1529*. Minsk [in Russian].
- Kotlyar, M.F., & Smoliy, V.A. (Ed.). (2003). *Votchyna. Encyclopedia of the history of Ukraine* (Vol. 1: A—B). NAS of Ukraine; Institute of History of Ukraine. Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR= Votchyna (application date 22.01.2024) [in Ukrainian].
- Dmytrenko, A. (2022). Boating as an element of the intangible cultural heritage of Ukraine: the custom of «watching bees» (based on field materials). *Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin. Series «History of Ukraine. Ukrainian Studies and Philosophical Sciences»* (Issue 33, pp. 39—53). Kharkiv. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2021-33-05> [in Ukrainian].
- Dmytrenko, A. (2020). Bortnytstvo of the Kyiv Polissia. *Polissia bortnytstvo* (Pp. 68—85). Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- Dmytrenko, A. (2019). Stobykhva: an evicted village in sources of oral history. *Local history*, 4 (109), 15—32 [in Ukrainian].